

УДК 165.12

А 13

Кизилгюль АББАСОВА

ГУМАНІЗАЦІЯ СВІДОМОСТІ ЯК ФАКТОР ВИЖИВАННЯ ЛЮДСТВА

В умовах сучасних глобалізаційних процесів людство повинно позв'язати нагальну проблему виживання, оскільки безупинне прагнення максимального задоволення всезростаючих потреб, нестримний розвиток науки ставить під загрозу існування природи. Вихід із цього стану може бути лише один: гуманізація свідомості, яка і врятує людство.

Ключові слова: гуманізація, свідомість, людство, виживання, духовність, екологічна криза.

Розумність людського існування – це шанс для того, щоб зуміти вижити в сучасних умовах екологічної кризи та інших глобальних проблем. У цьому плані проблема гуманізації свідомості кожного представника людського роду має сьогодні виняткове значення. Є декілька важливих напрямів роботи у цій сфері, головна умова – єдність і взаєморозуміння.

Питання взаємодії в умовах спільного проживання і протистояння довікллю, як у фізичному, так і в соціальному сенсі, завжди турбували людство. Критичений аналіз стану суспільного устрою, бачення перспектив розвитку ідеального устрою в необхідності суспільних переворотів тощо – історія людства має багато подібних прикладів оцінки суспільного розвитку, адже проблема подальшого розвитку завжди була актуальна, а рушієм – “локомотивом” необхідності розгляду суспільного ладу – в самій людській природі, в потребах та інтересах кожного індивіда.

Дослідники розмірковують над тим, як сумістити гуманізм, духовність – і життєздатність, як зробити любов

умовою життєздатності, вважаючи, що “ось проблема, вирішити яку може лише розумна форма життя і це рішення є тому екзаменом на розумність тих чи тих істот. Постановка цієї проблеми –лише заявка на розумність; складанням екзамену на розумність може бути лише вирішення цієї проблеми, а не лише її постановка. Людство ще не склало екзамену. У давні часи постала проблема духовності, гуманізму, любові у найширшому сенсі слова як умови життєздатності, умови виживання, умови вивільнення від диктату загальнобіологічного нищівного закону конкуренції. У подальшому людство було змушене все гостріше відчувати її потребу, воно подало заявку на розумність як деяку вищу історичну інстанцію; заявку-надію на те, щоб мати історію, а не лише передісторію; заявку на майбуття. Ця майбутня історія і є ота сама вища інстанція, – історія дійсно розумної форми життя, дійсно розумних істот, а не тих, що лише називають себе розумними” [5].

Отже, питання про людську розмірність світу, людську характеристику реалій довкілля і соціального життя порушувалось завжди; “у дисциплінах типу ергономіки, дизайну, технічної естетики, архітектури людина непереможно присутня серед постійних визначників та обмежувачів як дослідницької, так і конструкторської діяльності... тут людина... змушує враховувати свою “місткість” при будь-яких спробах доповнити світ речей, “неорганічне тіло цивілізації новими складниками” [6, 3].

Загалом проблема необхідності гуманізації людських стосунків завжди стояла перед суспільством, але по-різному, оскільки суспільний розвиток є крізь кожен історичний період має свої особливості. А форма вираження цього процесу в основному була та сама. Ідеться про норми і цінності, закладені в суспільній свідомості. Норми і цінності, маючи реальне вираження в різноманітних знакових смислах, вивчаються в культурі низкою конкретних дисциплін – етнографією, історією, антропологією, психологією, соціологією та ін. Так, одною з форм проявлення норм і цінностей є звичаї та традиції, котрі, “підтримувані силою громадської думки, здобували потужну сталість, ставали своєрідними хранителями досягнень минулого”, але по-різному. Гуманізм, будучи узагальненим показником численних моральних якостей і властивостей людської душі, здавна притя-

гував увагу дослідників, особливо починаючи з часу раннього капіталізму в Західній Європі.

Ідеали спільного людського існування, які проступали уже в рисах італійського гуманізму, стають усе конкретнішими, наближеними до соціальної реальності в наївних утопіях досконалого суспільства Томаса Мора і Томазо Кампанелли, ідеї політичної рівності людей Ф. Вольтера та Ж.Ж. Руссо, ідеї законірного сходження людства до гуманізму (через історичні епохи, носіями яких були великі народи) Й.Г. Гердера, ідеї “громадянина світу” і свободи як умов морального закону І. Канта, А. Швейцера етика благоговіння перед життям як велика відповідальність у наших взаєминах із людьми та ін. Сюди можна додати ідеї Тейяра де Шардена про необхідність подолання колективного індивідуалізму у вигляді расизму, оскільки елементи світу справляють один на один вплив як єдиний універсум; ідеї А. Печчеї про необхідність нових людських якостей у умовах поглиблення глобальних суперечностей і т.д.

Однак ці ідеї, одного разу збуривши суспільну свідомість, відходять на другий план, поступаючись повсякденним турботам і залишаючись метою істориків. Щоби залучити в обіг цей величезний масив людської мудрості, квінтесенції людського розуму, філософські ідеї треба внести до масової свідомості через незліченні канали спілкування, тобто комунікації, задіяні в усіх формах життєдіяльності.

Сутність гуманізму – у вірі в “земне призначення людини, в її здатність власними силами здійснити свій земний подвиг” [6, 21], досягнути досконалості, але в етичному та естетичному сенсі, не зачіпаючи онтологічних проблем [6, 50].

Корені гуманізму – в сучасній йому епосі, поштовхом його формування стали ідеї елінізму і раньохристиянської ідеології. Треба уточнити, що ми розуміємо гуманізм значно ширше, спираючись на більшу докладність соціальної та науково-теоретичної бази. Це – “людське” обличчя культури, її звучання і вираження в етичних, естетичних, природничонаукових поняттях, рівень вираженості загальнолюдських якостей у соціальних діях та процесах. Це – з боку суспільства ступінь інтересу та пошани до людської особистості, до її зацікавлень та потреб. Це розквіт здібностей, навичок людей, їхній вплив на суспільну самосвідомість і самопочуття. Це міцність ідейних основ

людського духу, виражена у філософії, релігії та мистецтві. У ХХІ столітті зміст гуманістичного наповнення у свідомості людей дістав крен у бік фізичного виживання та порятунку від моральної деградації.

Які головні моральні якості особистості в оцінці суспільної свідомості сьогодні? Об'єктивні умови їх існування такі: політизація суспільного життя, активне впровадження в життя досягнень науково-технічної революції, уніфікація та стандартизація суспільних процесів, і звідси – разчарування в цінностях, втеча в минуле, повернення до старих цінностей, які дають більше можливостей для самовираження.

Моральні якості в суспільній свідомості нині визначаються пріоритетами, які часом протилежні одні одним. Ось перший. Оскільки триває відродження національної самосвідомості, що політично виявляється у прагненні до суверенізації держави, ідеологічно – в рості націоналізму, в тому числі національного егоїзму, моральність виражається у прагненні виправдати мету будь-якими засобами, то, по суті, у свідомості великих мас людей формуються і закріплюються не загальнолюдські цінності, а лише ті, які виправдовують засоби – тобто людиноненависництво, що виражається в неприйнятті чужої релігії та ідеології загалом, стандартів і норм поведінки людей іншої національності; усі ці тенденції сприяють не зближенню, а відчуженню людей.

Другий пріоритет – глобальні проблеми, усвідомлення яких відбувається у свідомості на рівні таких масових станів, як страх і безсилля перед нинішнім і майбутнім, соціальна апатія, політичний інфантилізм.

Третій пріоритет – це настрої оптимізму, вери в майбутнє, що базується на міцності моральних засад сім'ї, привабливих політичних ідеалах держави, на загальнолюдських цінностях, зосереджених у релігійній вірі, художній культурі, науковому мисленні. На ці тенденції діють загальна соціально-політична обстановка, стереотипи масової свідомості, ідеологія, вплив зовнішніх загальноцивілізаційних факторів.

В Азербайджані характерні особливості масової свідомості відображуються на рівні гуманізації цієї свідомості; імідж азербайджанців дещо суперечливий, що пов'язано з ситуацією в регіоні, укоріненою в глибині віків, з інтересами інших держав, які у зв'язку з цим провадять свою витончену політику стосовно

нашої країни. Водночас міцна основа для формування загальнолюдських якостей особистості – це традиційна миролюбність, терпимість до інакомислячих, повага до старших, піклування про молодших, хворих і людей похилого віку, підприємливість, музикальність, художня образність мислення та ін.

Формування національної самосвідомості визначається законами етногенезу. Зараз ми переживаємо кризову, суперечливу полосу розвитку нації. Процеси формування етносвідомості, які багато в чому визначаються традиційною культурою, стикаються з процесами світової інтеграції, а ці отанні самі містять у собі кризові явища.

Суперечності, що виникають, ми прагнемо розв'язати використанням таких традиційних цінностей, як релігійна культура, історичне минуле, міжособистісна солідарність. Є значний потенціал у використанні нами таких основоположних моментів, як духовна єдність і гуманізм загалом (що дуже відрізняється від відчуження та раціоналізму західної суспільної ідеології).

Суспільна свідомість також різномірна, як і індивідуальна, особливо коли йдеться про відмінності у свідомості етносу і націй. Триває боротьба за духовні цінності. Потрібна нова, переконлива концепція, потрібне оновлення найпривабливіших ідей, зведення їх у відповідність із життєвими установками людей. І, як завжди, потрібна конкретна робота щодо конкретизації цих ідей.

Боротьба за певні духовні цінності (в том числі релігійні) визначається співвідношенням політичних сил всередині країни і геополітичними установками провідних держав та блоків світу. Своєю чергою, все це замикається на певних економічних інтересах, виражається в духовних потребах і світовідчужанні.

Людське співтовариство у першій половині ХХІ століття досягло найвищих меж свого розвитку у формуванні соціальних форм життя, в освоєнні космосу, у пізнанні самого себе. Однак є низка проблем, вирішення яких прямо пов'язано з подальшим виживанням людей:

1. Справедливий (тобто рівномірний, з урахуванням потреб кожного) розподіл ресурсів, особливо тих, що вичерпуються.

2. Доцільне споживання ресурсів, у тому числі і людського потенціалу.

3. Сумірність своїх потреб і можливостей із Космосом, враховуючи, що ми – складова частина світобудови, причому вельми уразлива.

Для того, щоби згадані проблеми були усвідомлені, за-своєні і взяті на озбрення кожною людиною в особі її уряду, необхідно розробити в глобальному масштабі проекти, обов'язкові для виконання кожним регіоном, кожною країною і транснаціональними корпораціями та організаціями. Подібна робота уже ведеться, і ми коротко на ній зупинимось. Це передусім робота міжнародних організацій в рамках ООН, наприклад, “Порядок денний ХХІ століття”, численні міжнародні конвенції з охорони довкілля, наприклад, заборона застосування розмаїтих видів хімічної та бактеріологічної зброї, випробування і поширення атомної зброї тощо. Окрім того, є розмаїті міжнародні угоди з численними санкціями, пов'язані зі світовою екологічною кризою.

Питання розподілу ресурсів упирається в регулювання демографічних проблем, зокрема народжуваності та здоров'я населення. У регіонах це вирішується по-різному і тому потребує обліку особливостей як етнічних, так і глобальних. Поліпшення здоров'я населення, пов'язане з підвищенням рівня санітарно-медичного обслуговування та поліпшенням довкілля з погляду гігієни, сприяло продовженню життя як жінок, так і чоловіків. Але водночас погіршується якість життя, що пов'язано зі зменшенням можливостей для самовираження в соціальному плані.

Якими є шляхи впливу на свідомість у цьому разі, щоби гуманістичну складову питання зробити основним стереотипом свідомості, перетворити на найвищу цінність? Ось деякі напрями вирішення цього питання:

- Підвищення рівня екологічної культури та екологічної свідомості серед населення в кожній віковій і соціальній групі, для чого потрібна планомірна пропагандистська робота в різних формах.

- Проведення необхідних досліджень у рамках соціальної політики держави для визначення шляхів правильного поєднання традицій та звичаїв із цінностями глобального світу щодо демографічного розвитку.

- Проведення в життя необхідних проєктів для зміцнення сімейних засад, подолання сирітства при живих батьках, формування високої культури статевих стосунків.

- Формування установок на здоровий спосіб життя з подоланням шкідливих звичок, що призводять до асоціальності та розпаду всього людського у високому сенсі цього слова. Цю роботу треба провадити систематично, комплексно, на рівні державної політики.

Наступна проблема, як уже зазначалось, це правильне споживання ресурсів, про що свого часу писав Е.Фромм, задаючи всім питання: мати чи бути? В умовах кліматичних змін, глобальних катаклізмів, соціальних потрясінь, в яких існує наша планета, важливо не те, скільки ми виробляємо та якої якості, а те, як усе це розподіляємо; аналітики твердо переконані, що проблема голоду не розв'язується лише через незбалансованість потоків вироблених товарів і їх розподілу по світу, тобто логістики; витрати на озброєння, заборонені види виробництва типу наркотиків і т. ін., також позначаються на рівні та характері споживання населення.

Треба також відмітити низький рівень культури споживання серед населення, особливо в країнах, що розвиваються. Це стосується передусім води, хліба, інших основних продуктів харчування. Як зазначають дослідники проблеми споживання медичних послуг, “сучасний статус пацієнта – це статус споживача медичних послуг. І, відповідно, пацієнти повинні мати певний рівень культури споживання. Успіх лікування значно залежить не лише від того, яку послугу і якого “послугодаателя” (медичний заклад) обере пацієнт, але й наскільки відповідально він буде поводитись як споживач. Самолікування, необґрунтований вихід із терапевтичного процесу, віддання переваги послугам парамедицини замість медицини наукової тощо, – все це свідчить про низький рівень пацієнтів як клієнтів медицини. Негативно позначається на ефективності медичної допомоги і погана інформованість пацієтів про свої права та обов'язки, невміння зіставити ціну і цінність медичної послуги” [2]. Це стосується також одягу, відпочинку, інших сфер життя, як робочого, так і рекреаційного характеру.

Не випадково з кінця 60-х років у науковому світі прищепився вираз “масове суспільство”: тут манера споживати,

правильніше сказати – зловживати своїм станом, причому не завжди на свою користь, набула масового характеру. Тоді й постала гостро проблема людського капіталу. Несумірні затрати і кінцевий результат соціалізації особистості, що ми спостерігаємо сьогодні в суспільстві: які затрати, втрати, кінцевий результат. Відомо, “що нинішній добробут держав понад 10% пояснюється переселенням народів, що відбулося 300 – 500 років тому. За їхніми словами, окрім технологій, секретів виробництва, капіталу та спеціалістів молоді країни переймали ще й безцінний досвід своїх “патронів”. І саме можливість учитися на чужих помилках і за чужий кошт дала змогу молодим країнам та регіонам подолати цивілізаційний розрив практично в тисячу років і почати свій розвиток не з нуля, а з досить високого рівня” [3].

Окрім цього, на структуру споживання і сам процес формування людського капіталу справляють вплив інші сторони глобалізації – рух міжнародних фінансових потоків, безробіття, низький рівень розвитку загалом багатьох країн, що розвиваються. Зарозумілість з боку “золотого мільярда” стосовно молодих країн дорого обходиться тепер багатьом розвинутим країнам Європи і США: демографічні та інші соціальні процеси заважають їхньому благополуччю, створюють загрозу існуванню не лише окремих регіонів, але і всього світу загалом. Необхідно покінчити, врешті-решт, із політикою “старшого брата” або перетворення багатьох країн, що розвиваються, на скарбнички розмаїтих застарілих чи шкідливих технологій. Це потім відгукнеться усім, усьому світу в цілому. Головне – вчасно усвідомити небезпеку.

Проблема сумірності своїх потреб і можливостей з Космосом – тут ідеться про використання ресурсів Космосу поза Землею (а саме: запуск супутників зв’язку, оптичних приладів тощо, передбачуване використання ресурсів Місяця, Марса і т. ін.), але також і врахування загроз із Всесвіту загальнопланетарного масштабу – метеоритні дощі, космічні об’єкти, що вкорінюються в орбіту Землі, інші вселенські катаклізми, також мають виняткове значення з точки зору виживання. Як зазначають дослідники, “в умовах, що складаються, для вироблення і втілення в життя збалансованих рішень авторитетними міжнародними інститутами (основний серед них – ООН, що переживає непростий період реформування) потрібна релевантна

інформація, об'єм і темп надходження та оновлення якої відповідали б динаміці глобальних процесів. Таку інформацію можна одержувати з використанням ресурсів космічних засобів національної та міжнародної приналежності, які через властиву їм екстериторіальність можуть бути об'єднані в Проекті МАКСМ, що є під егідою та контролем Об'єднаних Націй" [4]. Великі надії покладаються на розвиток науки глобалістики, завданням якої є гармонізація взаємин суспільства і природи.

В цілому філософський аналіз цінностей гуманітарного наповнення, заснований на новітніх досягненнях помежових із філософією наук, може бути помічним у соціальному управлінні, особливо в сферах політики, освіти, мистецтва. Для проведення такої роботи потрібна методика, заснована на аналізі історичних передумов формування будь-якої категорії цінності, на вивченні соціально-психологічних механізмів її утворення та засвоєння. Сучасне суспільство, завдяки уже проведеним подібним дослідженням, володіє потужним апаратом впливу на свідомість людей з метою маніпуляції нею, зміни ставлення до цінностей на догоду правлячій еліті і т.д. В цьому сенсі перед філософами також стоїть завдання перелічити й оцінити наслідки таких дій.

Отже, проблема гуманізації людської свідомості з погляду виживання має багатоаспектний характер, потребує зусиль багатьох міжнародних організацій, окремих країн і народів. Потрібна реальна робота в політичному напрямі, організація роботи по формуванню нових стереотипів мислення в свідомості людей через мистецтво, літературу, систему освіти, сімейні цінності тощо.

Додамо, що філософія нині повинна обслуговувати єдину універсальну культури: любов до життя, здатність виживати, інакше – екологічну культуру. Через раціональне осмислення цієї проблеми ми одержимо назад, уже в оновленому, "гуманізованому" вигляді старі філософські істини про розвиток світу і людини, з новими оцінками та орієнтирами. В підсумку людство матиме нові ідеали та орієнтири, що буде потужним стимулом для оживлення всього інтелектуального життя, відіб'ється на всіх формах життєдіяльності, таких як політика, економіка, право, освіта, наука і т. ін.

Література

1. Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения. М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Культура потребления услуг в современном обществе // Режим доступа www.volgsotom.ru/
3. Люльчак Е. Человеческий капитал // Режим доступа <http://www.rbcdaily.ru>
4. Меньшиков В.А., Черкас С.В. Проект МАКСМ как инструмент формирования общепланетарного информационного пространства безопасности НИИ КС им. А.А. Максимова (Россия) // Режим доступа igmass.com/.
5. О саморазвитии человеческой личности // Режим доступа suvorov.reability.ru
6. Петров М.К. Социально-культурные основания развития современной науки. – М. : Наука, 1992. – 230 с.

Кызылгюль Аббасова. Гуманизация сознания как фактор выживания человечества. В условиях современных глобализационных процессов человечество должно разрешить неотложную проблему выживания, поскольку непрерывное стремление к максимальному удовлетворению всевозрастающих потребностей, неудержимое развитие науки ставит под угрозу существование природы. Выход из этого состояния возможен лишь один: гуманизация сознания, которая и спасет человечество.

Ключевые слова: гуманизация, сознание, человечество, выживание, духовность, экологический кризис.

Kyzylhiul' Abbasova. Humanization of consciousness as a factor of humanity survival. In modern globalization processes the humanity must solve the exigent problem of survival because continuous aspiration for maximum satisfaction of increasing needs as well as uncontrollable development of science threatens the existence of nature. The solution to this state can be only one: the humanization of consciousness that will save the humanity.

Key words: humanization, consciousness, humanity, survival, spirituality, environmental crisis.